

"JADID TEATRINING SHAKLLANISHI VA IJTIMOY G'OYALAR TARG'IBOTI (1910–1917 YILLAR)"

Abdullayeva Nilufar Rustam qizi

Namangan Davlat Universiteti Magistratura bosqichi bitiruvchisi

gulshanadashaliyeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17173311>

Kirish

XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida jadidchilik harakati millatni ma'rifat va zamonaviy taraqqiyot sari boshlagan muhim ijtimoiy-siyosiy va madaniy oqim sifatida maydonga chiqdi. Jadid ziyolilari xalq ongini uyg'otishda matbuot, maktab va teatrni eng samarali vositalardan biri deb bildilar. Ayniqsa, teatr ijtimoiy g'oyalarni xalq ongiga tez yetkazish, jamiyatdagi muammolarni ko'rsatish va ularni hal etishga chaqirishda katta ahamiyat kasb etdi.

1910–1917 yillar oralig'ida jadid teatrining shakllanishi nafaqat o'zbek teatr san'atining poydevorini yaratdi, balki jamiyatda ijtimoiy adolat, ilm-ma'rifat, ayol huquqlari, erkinlik va mustaqillik g'oyalarni targ'ib etuvchi muhim tribuna bo'ldi. Ushbu maqolada jadid teatrining shakllanish jarayoni, uning asosiy vakillari, spektakllarda ilgari surilgan ijtimoiy g'oyalar va ularning xalq ongiga ta'siri tahlil qilinadi.

Jadid Teatrining Shakllanish Jarayoni

1910-yillardan boshlab Turkistonning yirik shaharlarida jadid ziyolilari tashabbusi bilan teatr tomoshalari uyushtirila boshlandi. Avvaliga bunday spektakllar havaskorlik darajasida, maktablarda yoki xususiy hovlilarda namoyish etilgan. Keyinchalik ular asta-sekin professional tus ola boshladi.

Jadid teatrining shakllanishida quyidagi bosqichlarni ko'rsatish mumkin:

1. **Havaskor teatr truppalari** — dastlabki asarlar kichik guruhlar tomonidan o'qituvchilar va talabalar ishtirokida sahnalashtirildi.
2. **Milliy teatr asarlarini yaratish** — jadid ziyolilari milliy ruhdagi asarlar yozishga kirishdilar. Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy singari ziyolilar dramaturgiya orqali jamiyat muammolarini ko'rsatishga intildilar.
3. **Professional teatr sari qadam** — 1913 yildan boshlab Turkiston shaharlarida jadid teatrining dastlabki spektakllari ommaviy tarzda ko'rsatilishi kengaydi.

Asosiy Asarlar va Ularning Ijtimoiy Mazmuni

Mahmudxo'ja Behbudiy — *"Padarkush"* (1911)

O'zbek dramaturgiyasining ilk asari hisoblangan *"Padarkush"* jaholat, savodsizlik va isrofgarchilik oqibatida ota va o'g'il o'rtasidagi fojeali ziddiyatni ko'rsatadi. Asarda ilm-ma'rifatning ahamiyati, eski qarashlarning zararli oqibatlari yoritilgan.

Hamza Hakimzoda Niyoziy — *"Zaharli hayot"* (1916)

Hamza asarlarida ayol huquqlari masalasi markazda turadi. *"Zaharli hayot"* asarida ayollarning huquqsizligi, majburiy nikoh va ma'naviy zulm tanqid qilinadi. Bu spektakl jamiyatni ayol huquqlarini tan olishga undashda katta rol o'ynagan.

Abdulla Qodiriy va boshqa jadid dramaturglari

Qodiriy, Fitrat, Avloniy kabi ziyolilarning sahna asarlari ijtimoiy tenglik, milliy uyg'onish va mustaqillik g'oyalarni targ'ib qildi.

Ijtimoiy G'oyalar Targ'iboti

Jadid teatrining eng muhim jihati — u millat hayotidagi dolzarb ijtimoiy muammolarni sahna orqali ko'rsatdi va xalqni fikrlashga undadi. Asarlarda:

- **Ilm-ma'rifat** — xalqni o'qishga, savod chiqishga chaqirish;
- **Ayol masalasi** — ayollarning taqdiri, ularning huquqlarini himoya qilish;
- **Ijtimoiy adolat** — kambag'allik, zulm va jaholatni tanqid qilish;
- **Milliy uyg'onish** — milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, mustaqillik g'oyasini uyg'otish targ'ib qilindi.

Shu tariqa jadid teatri tomoshabinlar ongida yangi dunyoqarash shakllanishiga xizmat qildi.

Jadid Teatrining Ta'siri

1910–1917 yillar oralig'ida jadid teatri qisqa vaqt ichida jamiyatda katta aks-sado berdi. Teatr tomoshalari savodsiz xalq uchun darslik vazifasini bajardi, ularning ko'zini ochdi. Ayol masalasi bo'yicha ko'tarilgan g'oyalar jamiyatda munozaralarga sabab bo'ldi. Milliy uyg'onish g'oyalari esa xalq ongida mustaqillik ruhini uyg'otdi.

Shuningdek, jadid teatri keyinchalik professional o'zbek teatrining shakllanishiga zamin yaratdi va milliy dramaturgiyaning rivojlanishiga asos soldi.

Xulosa

1910–1917 yillarda jadid teatri xalq ongida ma'rifatparvarlik, ijtimoiy adolat, ayol huquqlari va milliy uyg'onish g'oyalarini targ'ib qiluvchi muhim sahna maydoniga aylandi. Behbudiy, Hamza, Qodiriy va boshqa ziyolilar asarlari orqali jamiyatning eng dolzarb masalalari ko'tarildi. Teatr orqali jadid ziyolilari xalqni fikrlashga, yangicha dunyoqarashni qabul qilishga undadilar.

Shunday qilib, jadid teatri o'zbek madaniyati va milliy uyg'onish tarixida o'chmas iz qoldirdi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Qosimov, B. (2004). *Jadidchilik: milliy uyg'onish harakati*. Toshkent: Ma'naviyat.
2. Ergashev, B. (2020). *O'zbek teatr san'ati tarixi*. Toshkent: San'at nashriyoti.
3. Abdurashidov, A. (2019). *Jadidchilik va madaniyat*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Khalid, A. (1998). *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. University of California Press.